

İbnü'l-Faradî'nin *Târîhu Ulemâi'l-Endelüs*'üne Göre İDARİ VE TİCARİ HAYATTA YER ALAN ENDÜLÜSLÜ ÂLİMLER*

Lütfi ŞEYBAN**

Giriş

Ebu'l-Velîd Abdullah b. Muhammed b. Yusuf el-Ezdî el-Hâfız İbnü'l-Faradî, hicrî IV. / miladî X. yüzyılın sonunda yaşamış Endülüslü tarihçilerden biridir. 350/962 Yılında doğmuş ve 404/1013 yılında vefat etmiştir. Bu çalışmamızda biz onun *Târîhu Ulemâi'l-Endelüs* adlı eserini esas almış bulunmaktayız. İhyâü't-Türâs'a bağlı ed-Dâru'l-Mısriyye li't-telif ve't-terceme yayınevini baskısı, İstanbul'daki İrşad Kitabevi (Mektebetü'l-İrşad) tarafından aynen benimsenerek yayımlanmış nüshası 1966 yılına aittir. Eserde toplam 1651 âlimin daha çok kısa biyografileri yer almaktadır. Biz bunlar içerisinde idari ve ticari hayatta yer alanlar üzerinde duracak, bu kulvarda yer almayan âlimlerle mukayeselerini yapacağız.

A. İdari Hayatta Görev Alan Âlimler ve Nitelikleri

1 Numarada kayıtlı Ebu İshak İbrahim b. Hüseyin b. Halit, Kurtuba'lı (Cordoba) olup, fakîhtir (hâfızan li'l-fikh). Endülüs Emevileri emîrlerinden Muhammed b. Abdurrahman (852-886) tarafından Ahkâmü's-Şurta¹ görevine atanmıştır. Bu, günümüzdeki polis teşkilatıyla ve biraz da Zabita ile örtüşen bir müessesedir. Kısmen savcılığı da kapsamaktadır. Ebu İshak İbrahim, hicri 249 yılı Ramazan ayında vefat etmiştir.

* Bu bir kaynak odaklı biyografi çalışmasıdır.

** Yrd.Doç.Dr., Sakarya Ü. Fen Edebiyat F. Tarih Bölümü.

¹ Ahkâmü's-Şurta, Ortaçağ İslam Devletlerinde şehir asayışı ve güvenliğinden sorumlu teşkilat idi. Bugünkü daha çok polis ile zabita teşkilatlarının eski şekliydi denebilir.

3 Numarada kayıtlı Ebu İshak İbrahim b. Hüseyin b. Âsım b. Ka'b es-Sakafî², Kurtuba'lı olup, Emîr Muhammed b. Abdurrahman döneminde Ahkâmü's-Şurta ve's-Sûk (Ahkâmü's-Şurta ile aynı müessese) teşkilatının başına getirilmiştir. 3 Receb 256 tarihinde vefat etmiştir.

15 Numarada kayıtlı Ebu İshak İbrahim b. Harun, Reyve'li olup, Emîr Muhammed b. Abdurrahman'ın özel hazinesi ve sarayının gelir-giderlerinden sorumluydu.

19 Numarada kayıtlı İbrahim b. İshak el-Cühenî, Sarakusta'lı (Zaragoza) olup, Sarakusta Kadılığı'na (Ahkâmü'l-Kadâ) atanmıştır. 296 yılında vefat etmiştir.

38 Numarada kayıtlı Ebu İshak İbrahim b. Yahya Berûn, Tuleytula'lı (Toledo) olup, Tuleytula Kadılığı yapmıştır.

56 Numarada kayıtlı Ahmed b. Ziyad b. Abdurrahman el-Lahmî, Kurtuba'lı olup, Kurtuba Kadılığı ve Ulucami İmamlığı yapmıştır. 205 Yılında hac yolundayken Mısır'da vefat etmiştir.

59 Numarada kayıtlı Ahmed İbnü'l-Velid b. Abdülhâlık b. Abdülcebbâr el-Bâhilî, Tuleytula'lı olup, Tuleytula ve Ceyyan (Jaen) Kadılığı yapmıştır.

61 Numarada kayıtlı Ahmed b. Yahya b. Yahya el-Leysi, Kurtuba'lı olup, Emîr Abdullah b. Muhammed devrinde Kurtuba'lı müşavirler arasında yer almıştır. Yani devletin idaresinde emîr tarafından oluşturulan danışma kurulunda görev yapmıştır. 47 Yaşındayken 297 yılında vefat etmiştir.

104 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Ahmed b. Abdullah³ b. Ebî Tâlip el-Asbahî, Kurtuba'lı olup, Kurtuba Kadılığı yapmıştır. 327 Yılı Zilhicce ayında vefat etmiştir.

110 Numarada kayıtlı Ebu Amr Ahmed b. Duhaym b. Halil., Kurtuba'lı olup Tuleytula Kadılığı yapmıştır. 278 Şevval ayında doğmuş ve 338 yılında Endülüs'te ortaya çıkan taûn vebasında vefat etmiştir.

117 Numarada kayıtlı Ebu Amr Ahmed b. Muhammed b. Saîd, Kurtuba'lı olup, Vezirlik ve Mezâlim Mahkemesi Kadılığı yapmıştır. Mezâlim Mahkemesi Kadılığı (Ahkâmü'l-Mezâlim), ülkenin en yüksek yargı organı

² *Cezvetü'l-muktebis* adlı biyografik eserinde bu kişi, İbrahim b. İsa b. Âsım b. Müslim adıyla da yer almaktadır.

³ *Cezvetü'l-muktebis*'te İbn Ubeydullah diye geçer. Bkz. 219 numara.

olup, daha çok idare ile ilgili davalara bakardı. Ebu Amr, 255 yılında doğmuş ve 327 yılında vefat etmiştir.

150 Numarada kayıtlı Ebu Ömer Ahmed b. Hilal b. Zeyd el-Attâr, Kurtuba'lı olup, Kurtuba Çarşısı Kadılığı yapmıştır. 272 Yılı Ramazan'ında doğmuş 5 Safer 364 yılında vefat etmiştir.

165 Numarada kayıtlı Ebu Cafer Ahmed b. Saîd b. Makdes, İlbîre'li (Elvira) olup, Emîr el-Mustansır Billah'ın saray kütüphanesinin müdürü olarak, emîr için yeni kitaplar toplar ve istinsah yapardı.

166 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Yusuf el-Muâfirî, Kurtuba'lı olup, Emîr el-Mustansır Billah tarafından veliaht oğlunu eğitmekle ve ilave olarak Ahkâmü's-Şurta'nın idaresiyle görevlendirilmiştir. Zilhicce 310'da doğmuş ve Safer 368'de hamamda düşme sonucu vefat etmiştir.

167 Numarada kayıtlı Ebu Ömer Ahmed b. Nasr b. Halid, aslen Tuleytula'lı olup, Kurtuba'da Ahkâmü's-Şurta ve's-Sûk yönetimi ile Ceyyan Merkez Kadılığı görevini üstlenmiştir. Cemaziyelevvle 288'de doğmuş ve Recep 370'te vefat etmiştir.

170 Numarada kayıtlı Ebu Ömer Ahmed b. İshak b. Mervan b. Câbir el-Gâfikî, Kurtuba'lı olup, önce Kadı Kâtipliği, ardından da Tuleytula Kadılığı görevlerini yapmıştır. 372'de vefat etmiştir.

199 Numarada kayıtlı Ebu Ömer Ahmed b. Abdullah İbnü'l-Hasen, Kurtuba'lı olup, Reye Merkez Kadılığı ile Emîr Hişam el-Müeyyed Billah'ın danışmanlığı görevlerini yürütmüştür. 11 Zilhicce 392'de vefat etmiştir.

201 Numarada kayıtlı Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Harun el-Bağdadî, Bağdat'lı olup, Endülüs'e göç âlimlerdendir. Kaynaklarda bu tür kimselere "el-Gurebâ" (Garipler) tabir edilmektedir. Ebu Cafer, Endülüs'e Ebu Muhammed Abdullah b. Kuteybe'nin ve Amr b. Bahr el-Câhız'ın bazı kitaplarını getirmiş, Endülüs'ün ilim adamları kendisinden ilim almış fakat, Endülüs'te kalmayarak Bağdat'a geri dönmüş ve orada Vezirlik görevine atanmıştır. Bu sebeple olsa gerek, Hattâb b. Mesleme b. Betrî ve Süleyman b. Eyyûb gibi bazı Endülüslüler onu Endülüs'e casus olarak gelmekle itham etmişlerdir.

202 Numarada kayıtlı Ebu Cafer Ahmed İbnü'l-Feth el-Melîfî İbnü'l-Cezzâr, Endülüs'e sonradan gelen "gurebâ"dan olup, Melîfe (Melille) Kadılı-

ğı yapmıştır. Kendisi Mağrib bölgesinde Şif (Fâtımî) askerlerin takibinden kaçarak Endülüs'e, Abdurrahman en-Nâsır'a sığınmıştır. 332'de vefat etmiştir.

208 Numarada kayıtlı Ebu Yahya İdris b. Ubeydullah.. b. Elsem, Osman b. Affan'ın (ra) azatlığı olup, Kurtuba'lıdır. İdarî danışmanlık ve Ahkâmü's-Şurta Kadılığı görevlerinde bulunmuş, 19 Zilkade 373 tarihinde vefat etmiştir.

216 Numarada kayıtlı Ebu Bekr İsmail b. Bedr b. İsmail b. Ziyad, Kurtuba'lı olup, Ahkâmü's-Sûk, yani çarşı-pazar sokak asayışı ve düzeninin sağlanmasından sorumlu kadılığın başına getirilmiştir. 351 yılında vefat etmiştir.

217 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım İsmail b. Muhammed b. İsmail İbn Ebi'l-Fevâris, Kurtuba'lı olup, el-Müstansır Billah zamanında İşbiliye (Sevilla) Kadılığı yapmıştır. Rebûlevvel 357'te vefat etmiştir.

220 Numarada kayıtlı İsmail b. Mutarrif b. Ferec b. Ali, Batalyevs'li (Badajoz) olup, aynı şehrin kadılığını yapmıştır.

228 Numarada kayıtlı İshak b. Zünâbâ, Tuleytula'lı olup, aynı şehrin kadılığını yapmıştır.

239 Numarada kayıtlı Esed b. Abdurrahman İbnü's-Sebî', İlbîre'li olup, aynı şehrin merkez kadılığını yapmıştır.

255 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Asbağ b. Kâsım b. Asbağ, İsticce'li (Ecija) olup, aynı şehrin kadılığını yapmış ve 363 yılı Ramazan ayında vefat etmiştir.

266 Numarada kayıtlı Ebu'l-âs Ümeyye b. Ahmed b. Hamzael-Kureşî el-Ümevî, Kurtuba'lı olup, Ahkâmü's-Şurta idareciliği yapmıştır. 393 Yılı Rebûlevvel ayında vefat etmiştir.

267 Numarada kayıtlı Ebu Salih Eyyub b. Süleyman b. Haşim.. el-Muâfirî, Kurtuba'lı olup, Emîr Abdullah (888-912) tarafından Ahkâmü's-Sûk idaresinin başına getirilmiştir. 302 Yılı Muharrem ayında vefat etmiştir.

275 Numarada kayıtlı Ebu Süleyman Eyyub İbnü'l-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed, Medînetü'l-Ferec'li (Alfaraj) olup, el-Müstansır Billah tarafından kendi beldesine kadı olarak tayin edilmiştir. 382 veya 383 Yılında vefat etmiştir.

279 Numarada kayıtlı Ebu Ukbe İsvâr b. Ukbe el-Kâdî, Kurtuba'lı olup, Abdurrahman b. Hakem (822-852) tarafından Kurtuba Kadılığına atanmış, ölünceye kadar bu görevde kalmış, 213 yılında vefat etmiştir.

301 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Bilal b. İsa b. Harun et-Tücbî, Tutile'li (Tudela) olup, aynı şehrin kadılığına atanmış, 324 yılında vefat etmiştir.

319 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Cafer b. Cehhâf b. Yümn, Belensiye'li (Valensiya) olup, aynı şehrin kadılığına atanmış, 376 yılında vefat etmiştir.

322 Numarada kayıtlı Cehhâf b. Yümn, Belensiye'li olup, yukarıda geçen Ebu Bekr Cafer'in babası olması muhtemeldir. Kendisi Belensiye kadılığına atanmış, 327 yılında vefat etmiştir.

328 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Hâmit b. Yahya el-Kâdî, Kurtuba'lı olup, Emîr el-Hakem b. Hişam (796-822) tarafından Kurtuba Kadılığına tayin edilmiş, 207 yılında vefat etmiştir.

351 Numarada kayıtlı Ebu'l-Velid Hüseyin b. Âsım b. Ka'b.. es-Sakafi, Kurtuba'lı olup, Emîr Muhammed devrinde Ahkâmü's-Sûk Kadılığına atanmıştır.

357 Numarada kayıtlı Hüseyin b. Muhammed el-Kureşî el-Mervânî, Mervan b. Hakem'in torunlarından olup, Harran'lıdır. Endülüs'e 350 yılı civarında gelmiş ve daha sonra Beccâne (Pechina) Kadılığına atanmıştır.

358 Numarada kayıtlı Hassân b. Yesâr el-Hüzelî, Sarakusta'lı olup, Emîr Abdullah b. Muâviye (756-788) Endülüs'e çıktığında Sarakusta Kadılığı'nı yürütmekteydi.

361 Numarada kayıtlı Hazm b. Gâlib er-Raîfî, Tuleytula'lı olup, aynı şehrin kadılığına ve Ulucami İmamlığı'na tayin edilmiştir.

400 Numarada kayıtlı Ebu Zeyd Hâlid b. Hâşim b. Ömer, Kurtuba'lı olup, Emîr el-Müeyyed Billah dönemi başlarında vezirlik makamına tayin edilmiş, 369 yılı Safer ayında vefat etmiştir.

406 Numarada kayıtlı Halef b. Hâmid İbnü'l-Ferec b. Kinâne, Şezûne'li (Sedona) olup, Emîr Abdullah tarafından Kurtuba'da Kâdî'l-Cemâ'a⁴ göre-

⁴ Kâdî'l-Cemâ'a: İslam devletlerinde adliye sisteminin başında bulunan görevliye verilen unvandır. Kâdî'l-Kudât unvanından önce kullanılmaya başlanmıştır. Kâdî'l-Cemâ'a, başşehir kadılığı makamına getirilen kişinin unvanı olmuştur. Merkez kadısı, çok prestijli bir makamdır. I. Abdurrahman zamanında ortaya çıkmış ve ilk olarak, Yahya b. Yezîd et-

vine tayin edilmiş ancak, daha sonra Abdürrahman b. Muhammed emîr olduğunda onu Şezûne Kadılığı'na tenzil-i rütbe eylemiştir.

414 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Halef b. Ferah b. Osman İbri Cerîr el-Kilâf, İlbîre'li olup, aynı şehrin kadılığı görevini yürütmüştür. 371 Yılı Muharrem ayında vefat etmiştir.

416 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Halef b. Süleyman b. Amrûn el-Bezzâz, aslen İsticce'li olup, Kuruba'ya yerleşmiş, Şezûne ve el-Cezîre⁵ kadılikları yapmış, 378 yılı Zilka'de ayında vefat etmiştir.

446 Numarada kayıtlı Ebu Yahya Zekeriya b. Katâm, Tuleytula'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevinde bulunmuştur.

451 Numarada kayıtlı Ebu Yahya Zekeriya b. Yahya b. Zekeriya et-Temîmî İbn Bertâl, Kurtuba'lı olup, III. Abdürrahman en-Nâsır dönemi (912-961) sonları ve II. Hakem el-Müstansır Billah dönemi (961-976) başlarında Batalyevs ve Bâce (Baeja) Kadılığı görevine getirilmiş, 359 yılında vefat etmiştir.

473 Numarada kayıtlı Saîd b. Muhammed b. Beşîr (b. Şurâhîl el-Muâfirî), aslen Bâce'li olup, Abdürrahman b. Hakem tarafından Kurtuba'da Kâdî'l-Cemâ'a olarak atanmış, 210 yılında vefat etmiştir.

477 Numarada kayıtlı Ebu Hâlit Saîd b. Süleyman b. Huşeyb İbnü'l-Muallâ. el-Bellûtî, Kurtuba'lı olup, Emîr Abdürrahman b. Hakem (822-852) tarafından farklı zamanlarda olmak üzere iki kez Kurtuba Kadılığı görevine atanmıştır.

488 Numarada kayıtlı Ebu Osman Saîd İbnü'l-Ferec, Kurtuba'lı olup, Emîr Muhammed (852-886) zamanında devlet müşaviri olarak görev yapmıştır.

524 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Saîd b. Muhammed b. Melsem el-Betrî, Kurtuba'lı olup, Karmûne (Carmona) Kadılığı yapmış, 386 yılı Cemaziyülev-vel ayında vefat etmiştir.

Tücbî bu unvanı ihraz etmiştir. Âmirîler döneminde bu makam Kâdî'l-Kudâtığa çevrilmiş ve Kâdî'l-Cemâ'a'dan üstün kabul edilmiştir. Bu göreve de ilk gelen kişi, Ebu'l-Abbâs İbn Zekvân olmuştur. Adliye teşkilatının başında bulunan bu makamın sahibi, aynı zamanda halifenin de vekili sayılmaktaydı. Bkz. Şükrü Özen, "Kâdî'l-Kudâr", *DİA*, XXIV, 77-82

⁵ el-Cezîretü'l-Hadrâ (Algeciras)

531 Numarada kayıtlı Ebu Osman Saîd b. Ahmed b. Muhammed., Kurtuba'lı olup, Halife Hişam el-Müeyyed Billah (976-1009) devri başlarında Ahkâmü's-Şurta idaresi başına getirilmiş, 391 yılı Rebiyülevvel ayında vefat etmiştir.

549 Numarada kayıtlı Ebu Eyyub Süleyman b. Esved (b. Yaîş), Kurtuba'lı olup, Emîr Muhammed tarafından farklı zamanlarda iki kez Kurtuba Kadılığı'na atanmış, 95 yaşındayken vefat etmiştir.

598 Numarada kayıtlı Şabtûn b. Abdullah, Tuleytula'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevine atanmış ve 212 yılında vefat etmiştir.

604 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Süheyb b. Münî', Kurtuba'lı olup, İsbiliye Kadılığı görevinde bulunmuş, 318 yılı Recep ayında vefat etmiştir.

630 Numarada kayıtlı Ebu Muâviye Âmir b. Muâviye b. Abdüsselam., Kurtuba'lı olup, Emîr Münzir (886-888) tarafından aynı şehrin kadılığı görevine atanmıştır. 237 Yılında vefat etmiştir.

639 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Zerkûn el-Murâdî, Sarakusta'lı olup, Mülûkü't-Tavâif (Beylikler) Döneminde Tücbîler'in (1010-1110) elinde bulunan Sarakusta'da kadılık yapmıştır.

646 Numarada kayıtlı Abdullah b. Ebi'n-Nu'mân, Sarakusta'lı olup, aynı şehirde kadılık görevi yapmış, 275 yılı Cemaziyühâir ayında vefat etmiştir.

682 Numarada kayıtlı Abdullah b. Halef el-Lahmî el-Abbâsî, İsbiliye'li olup, Emîr Abdullah (888-912) tarafından aynı şehrin kadılığı ve Ulucami İmamlığına atanmıştır. 330 Yılı civarında vefat etmiştir.

687 Numarada kayıtlı Abdullah İbnü'l-Hasen es-Senedî, Veşka'lı (Huesca) olup, aynı şehrin kadılığına atanmış, 335 yılı Zilhicce ayında vefat etmiştir.

707 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed., Kurtuba'lı olup, II. Hakem el-Müstansır Billah (961-976) tarafından İlbîre-Bicâne Kadılığı ve Ahkâmü's-Şurta'sı idaresine atanmış, 351 yılı Cemaziyülevvel ayında vefat etmiştir.

724 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Abdullah b. Herseme b. Zekvân, aslen Ceyyan'lı fakat Kurtuba'da meskun olup, Huttatu'r-Red⁶ idaresine atanmıştır. 370 Yılı Ramazan ayında vefat etmiştir.

730 Numarada kayıtlı Ebu'l-Ferec Abdullah b. Abdülhâris b. Mentîl, Tuleytula'lı olup, aynı şehirde kadılık yapmış, 373 yılı Razazan ayında vefat etmiştir.

732 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Abdullah b. Abdullah ez-Zeccâfî, Kurtuba'lı olup, II. Hakem (961-976) tarafından vezir olarak atanmıştır. Âlim, fâzıl, edîb, hayır ve iyilikle maruf ve çok ibadet seven kişiliğe sahipti. 375 Yılı Cemaziyülevvel ayında vefat etmiştir.

747 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Abdullah b. Kâsum b. Muhammed, Kurtuba'lı olup, Huttatu'l-Vesâik⁷ idareciliğine atanmış, 380 yılı Safer ayında vefat etmiştir.

758 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Ensarî İbnü'l-Bercevelş, Sarakusta'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevine atanmış, 332 yılında doğmuş ve 392 yılı Safer ayında vefat etmiştir.

767 Numarada kayıtlı Ebu Osman Ubeydullah b. Yahya b. İdris, Kurtuba'lı olup, pek çok ilim dalında derinleşmiş bir âlimdi. Önce Ahkâmü's-Şurta idaresi başına, ardından da vezirliğe yükseltilmiştir. 352 Yılı Zilkade ayında vefat etmiştir.

775 Numarada kayıtlı Ebu Hind Abdurrahman b. Ebu Hind el-Asbahî, Tuleytula'lı olup, Mâlik b. Enes'ten hadis dersi aldığı söylenir. Mâlik b. Enes onu "Endülüs'ün filozofu" (hakîmü'l-Endelüs) diye nitelendirmiştir. Abdurrahman, Kurtuba'ya yerleştiğinde vezirlik görevine getirilmiştir. 200 Yılında vefat etmiştir.

780 Numarada kayıtlı Ebu'l-Mutarraf Abdurrahman İbnü'l-Fadl b. Râşid el-Kinânî el-Utkî, Tudmîr'li (Tudmir) olup, aynı şehrin kadılığı görevine atanmış, 227 yılında vefat etmiştir.

⁶ Huttatu'r-Red kavramıyla ilgili olarak kaynaklarda bilgiye rastlanılmamıştır. Fakat, bu İbnü'l-Faradî'nin Ahkâmü's-Şurta anlamında kullandığı özel bir tabir olsa gerektir.

⁷ Huttatu'l-Vesâik kavramıyla ilgili olarak da kaynaklarda bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak, devletin resmi belgelerinin düzenlendiği merkezin idareciliği olabileceği tahmin edilmektedir.

807 Numarada kayıtlı Ebu'l-Mutarriif Abdurrahman b. Abdullah., Sarakusta'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevini yapmış, 61 yaşındayken 386 yılı Zilhicce ayında vefat etmiştir.

808 Numarada kayıtlı Ebu'l-Mutarriif Abdurrahman b. Muhammed b. Saîd, Kurtuba'lı olup, Şezûne Kadılığı görevine atanmış, 49 yaşındayken 390 yılı Şevval ayında vefat etmiştir.

816 Numarada kayıtlı Ebu Mervan Abdülmelik b. Habib., İlbîre'li olup, Kurtuba'ya yerleşmiş ve devlet yönetiminde müşavir olarak görev yapmıştır. 238 Yılında vefat etmiştir.

823 Numarada kayıtlı Ebu Mervan Abdülmelik b. Münzir b. Saîd., Kurtuba'lı olup, Huttatu'r-Red idaresine atanmıştır. 328 Yılında doğmuş ve 368 yılı Cemaziyelahirinde vefat etmiştir.

831 Numarada kayıtlı Ebu'l-Asbağ Abdülaziz b. Ebu Süfyan el-Gâfikî, Kurtuba'lı olup, aynı şehirde kadılık görevi yapmış, 360 yılında vefat etmiştir.

843 Numarada kayıtlı Abdülvehhab b. Abbas b. Nâsîh, el-Cezîre'li olup, Emîr Abdurrahman b. Hakem (822-852) devrinde aynı şehirde kadılık yapmıştır.

854 Numarada kayıtlı Ebu Abdülmelik Abdüsselam b. Abdullah. el-Lahmî, Kurtuba'lı olup, II. Hişam devrinde Tuleytula Kadılığı görevinde bulunmuş, 371 yılında vefat etmiştir.

867 Numarada kayıtlı Abdülmecid b. Abdüssamed, Reyve'li (Raiyo) olup, Emîr Abdurrahman b. Hakem'in Deniz Kuvvetleri Komutanı (Ayn Ale'l-Bahr) idi.

881 Numarada kayıtlı Ebu'l-Ulâ' Abbas b. Nâsîh es-Sakafî, el-Cezîre'li olup, I. Hakem er-Rabazî'nin (796-822) hizmetindeyken Şezûne ve el-Cezîretü'l-Hadrâ Kadılıklarına atanmıştır.

883 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Abbas b. Muhammed b. Abdülazîm et-Talâkî es-Süleyhî, İşbiliye'li olup, vakıfların idaresinden sorumlu "Mütevellî'l-Evkâf" görevine atanmıştır.

913 Numarada kayıtlı Ebu Osman Affân b. Muhammed, Veşka'lı olup, aynı şehrin Ahkâmü's-Şurta idareciliğine atanmıştır.

936 Numarada kayıtlı Amr b. Şürâhîl b. Muhammed el-Muâfirî, Kurtuba'lı olup, I. Abdurrahman ed-Dâhîl döneminde (756-788) Kurtuba Kadılığı görevinde bulunmuştur.

938 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Amr b. Abdullah b. Lebîb el-Kub'a, Kurtuba'lı olup, I. Abdurrahman'ın kızlarından birinin azatlısıdır. Emîr Muhammed (852-886) tarafından Kurtuba Kadılığına atanmış ve kendisi bu göreve getirilen ilk "mevâlî" olmuştur. 273 Yılı Muharrem ayında vefat etmiştir.

954 Numarada kayıtlı Ebu Hafs Ömer b. Yusuf. İbnü'l-İmam, Tuleytula'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevinde bulunmuştur. 244 Yılında doğmuş ve 337 yılı Recep ayında vefat etmiştir.

965 Numarada kayıtlı Ebu Hafs Amr b. Melseme b. Verdân el-Âmirî, İsticce'li olup, Tufile Kadılığı yapmış, 383 yılında vefat etmiştir.

978 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed İsa b. Muhammed Dinar b. Vâkîd, Tuleytula'lı olup, Emîr Abdullah devrinde (888-912) aynı şehrin kadılığı görevinde bulunmuştur.

987 Numarada kayıtlı Ebu'l-Asbağ İsa b. Muhammed. el-Beccânî, Kurtuba'lı olup, Kurtuba Ahkâmü's-Şurta idareciliğine atanmış, 355 yılında vefat etmiştir.

988 Numarada kayıtlı Ebu'l-Asbağ İsa b. Abdurrahman b. Habîb, Şezûne şehrinin Masmûde asıllı Berberîlerindendir. II. Hakem (961-976) tarafından Üşbûne (Lisbon) Eyaleti Kadılığı'na atanmış, 366 yılı Cemaziyelahirinde vefat etmiştir.

1030 Numarada kayıtlı Ferec b. Kinâne b. Nizâr. el-Kinânî, Şezûne'li olup, I. Hakem (796-822) tarafından Kurtuba Kadılığına getirilmiştir.

1035 Numarada kayıtlı Ebu Saîd Ferec b. Seleme b. Züheyr. el-Kinânî, Kurtuba'lı olup, Reye Merkez Kadılığına getirilmiştir.

1040 Numarada kayıtlı Ebu'l-Âfiye Fadl b. Umeyre b. Râşid. el-Kinânî el-Utkî, I. Hakem devrinin ilk yıllarında Tüdmîr Kadılığı görevinde bulunmuştur.

1073 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Kâsım b. Muhammed., Kurtuba'lı olup, Huttatu'l-Vesâik idareciliğinden sonra İsticce ve Kabra

(Cabra) Kadılığı, daha sonra da II. Hakem tarafından başına atandığı İşbilye Ahkâmü'ş-Şurta ve Kadılığı görevlerini yürütmüştür.

1077 Numarada kayıtlı Ebu Ubeyd Kâsım b. Halef b. Feth.. el-Cübeyrî, aslen Turtûşe'li olup, Kurtuba sakinlerindendir. II. Hakem tarafından Turtûşe Eyalet Kadılığı görevine atanmıştır. Ayrıca, devlet şûrâsında da önemli bir kişilik olarak görev yapmıştır. 371 Yılında 63 yaşındayken vefat etmiştir.

1079 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Kâsım b. Muhammed b. Kâsım., Kurtuba'lı olup, II. Hakem tarafından Tudmîr Merkez Kadılığına, II. Hişam tarafından da Medînetü'l-Ferec Kadılığına atanmıştır. 388 Yılı Rebi-yülevvelinde vefat etmiştir.

1083 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Kâsım b. Ahmed b. Muhammed İbn Erfa'ra'süh, aslen Tuleytula'lı olup, Kurtuba sakinlerindendir. II. Hakem tarafından önce Tuleytula sonra Batalyevs Kadılıklarına atanmış, o sınır bölgesinde kalelerin imarı işlerine de nezaret etmiştir. 314 Yılında doğmuş ve 393 yılı Cemaziyelahirinde vefat etmiştir.

1101 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Halit el-Eşec İbn Mertenîl, Kurtuba'lı olup, II. Abdurrahman (822-852) tarafından Ahkâmü'ş-Şurta idareciliğine atanmış, 220 yılında vefat etmiştir.

1107 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed İbnü'l-Hâris b. Ebu Saïd, Kurtuba'lı olup, Ahkâmü'ş-Şurta idareciliği yapmış, 260 yılında vefat etmiştir.

1124 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Seleme b. Cübebyb b. Kâsım es-Sadeffî, Tutîle'li olup, önce Emîr Muhammed tarafından kendi beldesine kadı atanmış, sonra tahta geçen Münzir (886-888) ve Abdullah (888-912) zamanlarında da aynı görevini sürdürmüştür.

1125 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Saïd el-Mevsık İbnü'l-Mülevven, Kutuba'lı olup, Emîr Abdullah tarafından Ahkâmü'ş-Şurta idareciliğine atanmıştır.

1141 Numarada kayıtlı Muhammed b. Seleme b. Velîd.. el-Kaysî, Kurtuba'lı olup, Kurtuba Kadılığı yapmış, 289 yılında vefat etmiştir.

1149 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Süleyman.. el-Muâfirî, Veşka'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevinde bulunmuş, 295 yılında vefat etmiştir.

1154 Numarada kayıtlı Muhammed b. Yusuf, Şezûne'li olup, Emîr Abdullah devrinde aynı şehrin kadılığına atanmıştır.

1184 Numarada kayıtlı Muhammed b. Ubeydullah b. Haşim İbnü'l-Kassâm, Kurtuba'lı olup, Evkâf idaresinin başına getirilmiş, 322 yılında vefat etmiştir.

1186 Numarada kayıtlı Ebu Ubeydullah Muhammed b. Azre, Vâdî'l-Hicâre'li (Guadalajara) olup, aynı şehrin kadılığına atanmış, 323 yılında vefat etmiştir.

1189 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Lübâbe, Kurtuba'lı olup, Emîr Abdullah'ın resmi danışmanları arasında yer almıştır. Şâir ve edebiyatçı kişiliğiyle Endülüs'ün tarihini de iyi bildiği rivayet edilir. 225 Yılında doğmuş ve 324 yılı Şaban ayında vefat etmiştir.

1201 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Mesrur İbnü'l-Cenâb, Kurtuba'lı olup, I. Muhammed devrinde Huttatu'l-Vesâik idaresi başına getirilmiş, 218 yılı Ramazan ayında vefat etmiştir.

1210 Numarada kayıtlı Muhammed b. Abdülvehhab b. Abbas., el-Cezîretü'l-Hadrâ'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevinde bulunmuştur.

1213 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Mesrur b. Ömer., Kurtuba'lı olup, Emîr III. Abdurrahman⁸ tarafından danışman olarak atanmış, 325 yılında vefat etmiştir.

1218 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Kâsım b. Muhammed., Kurtuba'lı olup, Emîr III. Abdurrahman tarafından danışman olarak atanmıştır.

1231 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. Ömer Lübâbe el-Bevcûn, Kurtuba'lı olup, önce İlbîre Kadılığı, ardından da Huttatu'l-Vesâik idareciliği yapmış, 330 yılı Zilkade ayında vefat etmiştir.

⁸ III. Abdurrahman'ın emîrlik dönemi 912-929 yılları arasını kapsamaktadır. Bilindiği gibi, bu emîr Endülüs'te ilk kez halifelliğini ilan eden kişidir. Halifelik dönemi ise, 929-961 yılları arasını kapsamaktadır.

1253 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah..., Kurtuba'lı olup, önce İlbîre ve Beccâne Kadılığına, ardından da Kurtuba'da Kâdî'l-Cemâ'a olarak atanmıştır. 284 Yılında doğmuş ve 326 yılında vefat etmiştir.

1287 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Ebân b. Saîd.. el-Lahmî, Kurtuba'lı olup, Ahkâmü's-Şurta idaresi başına getirilmiş, halife nezdinde de çok itibarlı bir yere sahip olmuştur. 354 Yılında vefat etmiştir.

1292 Numarada kayıtlı Muhammed Yahya b. Abdüsselam el-Ezdî en-Nahvî er-Rabacî, Kurtuba'lı olup, II. Hakem'in hizmetine girmiştir. Ancak, bu işi o, halifeden kitap edinme şartıyla yapmıştır. 358 Yılı Ramazan ayında vefat etmiştir.

1301 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Telmîh et-Temîmî, Kurtuba'lı olup, Huttatu'r-Red ve Ahkâmü's-Şurta idaresi başına getirilmiştir. 361 Yılı Ramazan ayında vefat etmiştir..

1313 Numarada kayıtlı Muhammed b. Eyyub., Kurtuba'lı olup, Tudmîr Kadılığı yapmıştır.

1319 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Muhammed b. İshak b. Münzir., Kurtuba'lı olup, önce Ahkâmü'l-Mezâlim sonra da Kurtuba Kadılığı veya Kâdî'l-Cemâ'a görevlerine getirilmiştir.367 Yılı Cemaziyelevvelinde vefat etmiştir.

1325 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. Abdülaziz İbnü'l-Harrâz, Kurtuba'lı olup, Tuleytula ve Bâce kadılıklarını yaptıktan sonra Ahkâmü's-Şurta idareciliğine de atanmıştır. 369 Yılı Şevvalinde vefat etmiştir.

1328 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. Halil, Kurtuba'lı olup, Ahkâmü's-Şurta idareciliğine atanmıştır, 370 yılı Recebinde vefat etmiştir.

1337 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Süleyman el-Cühenî el-Hatîb el-Kabrî, aslen Kabre'li (Cabra) olup, Kurtuba'ya yerleşmiş, III. Abdurrahman'ın özel köşkünde imamlık ve el-Medînetü'z-

Zehrâ'da⁹ da imam-hatiplik yaptıktan sonra, Kabra Kadılığına atanmıştır. 372 Yılı Ramazanında vefat etmiştir.

1348 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Neccâh b. Abdurrahman., Kurtuba'lı olup, Tuleytula Kadılığı görevinde bulunmuş, 376 yılında vefat etmiştir.

1353 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Muhammed b. Abdurrahman., Kurtuba'lı olup, Ahkâmü's-Şurta Kadılığı yapmıştır. 308 Yılı Zilkade ayında vefat etmiştir.

1357 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Muhammed b. Hasan.. ez-Zebîdî, aslen İsbiliye'li olup Kurtuba'ya yerleşenlerdendir. II. Hakem tarafından oğlu Hişam'ın eğitimi işiyle görevlendirilmiş ve daha sonra kendi memleketi İsbiliye'nin kadılığını yapmış, sonunda da Ahkâmü's-Şurta idaresi başına atanmıştır. 379 Yılı Cemaziyelahirinde vefat etmiştir.

1359 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Mesud el-Hatîb, Kurtuba'lı olup, önce Yâbüre (Evora) Kadılığı, ardından da el-Medînetü'z-Zehrâ imam-hatipliği yapmıştır, 379 yılında vefat etmiştir.

1360 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed., Kurtuba'lı olup, II. Hakem'e yakınlığıyla meşhurdur. Önce İsticce, sonra da Reyve (Raiyo) Kadılığı görevlerine atanmıştır. 380 Yılı Recebinde vefat etmiştir.

1362 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Saîd b. Abdullah b. Kart, Kurtuba'lı olup, bir nevi maliye bakanlığı mesabesindeki Erkâm Nâzırı (en-Nâzır fi'l-Erkâm) olarak görev yapmıştır. 381 Yılı Rebiülevvelinde vefat etmiştir.

1385 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Saîd el-Kaysî, Kurtuba'lı olup, Evkâf Nezâreti görevinde bulunmuş, 391 yılı Cemaziyevvelinde vefat etmiştir.

1390 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. Zekeriya.. İbn Bertâl, Kurtuba'lı olup, önce Reyve sonra Ceyyan Kadılığı daha sonra Ahkâmü's-Şurta idaresi, bundan sonra ise Kurtuba Kadılığı ve en son da

⁹ Bu halifenin yaptırmış olduğu saray. Aynı zamanda devletin yönetim merkezidir. Yani, saraykent.

vezirlik görevlerine getirilmiştir. 96 Yaşındayken 394 yılı Cemaziyelahirinde vefat etmiştir.

1396 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Hişam İbnü'l-Leys el-Yahsûbî, aslen Kayrevan'lı olup Kurtuba'ya yerleşen "gurabâ"dandır. Evkâf Nezâreti görevinde bulunmuş, 308 yılı Recebinde vefat etmiştir.

1400 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed İbnü'l-Hâris b. Esed el-Huşenî, aslen Kayrevan'lı olup Kurtuba'ya yerleşen "gurabâ"dandır. II. Hakem için pek çok kitap telif etmiş (yaklaşık 100 adet divan) ayrıca, Endülüs'ün önde gelen kişilerinin biyografilerini içeren bir eser hazırlamış ve İbnü'l-Faradî de onun eserinden yararlanmıştı. 361 Yılı Safer ayında vefat etmiştir.

1406 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed İbnü'l-Hüseyn b. Muhammed., 331 senesinde Endülüs'e gelen "gurabâ"dandır. Kurtuba'ya yerleşmiş ve Ahkâmü's-Şurta idaresi başına atanmıştır. 394 Yılı Zilhiccesinde vefat etmiştir.

1429 Numarada kayıtlı Mesud b. Ömer b. Hıyâr, Kurtuba'lı olup, uzun yıllar boyunca kadı kâtipliği yapmış, 389 yılı Şevvalinde vefat etmiştir.

1430 Numarada kayıtlı Ebu Nuceyh Mesrûr b. Muhammed el-Gâfikî, Kurtuba'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevinde bulunmuş, 288 yılında vefat etmiştir.

1431 Numarada kayıtlı Mesrûr el-Muallim, Sarakusta'lı olup, I. Muhammed tarafından Ahkâmü's-Şurta idaresi başına atanmıştır.

1432 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Mus'ab b. Umran, Kurtuba'lı olup, I. Hişam (788-796) ve ardından I. Hakem (796-822) devirlerinde Kurtuba Kadılığı görevinde bulunmuştur.

1443 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Mutarrif b. İsa b. Lebîb., aslen İlbîre'li olup, Gırnata'ya (Granada) yerleşenlerdendir. İlbîre Kadılığı görevinde bulunmuş, 357 yılında vefat etmiştir.

1445 Numarada kayıtlı Ebu Abdurrahman Ebu Amr Muâviye b. Sâlih b. Hudeyr.. el-Hadramî el-Himsî, Kurtuba'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevini yapmış, 319 yılında vefat etmiştir.

1454 Numarada kayıtlı Ebu'l-Hakem Münzir b. Saîd b. Abdullah.. el-Bellûtî el-Kizenî, Kurtuba'lı olup, önce Orta Endülüs şehirlerinden Mârîde

Bölge Kadılığı, sonra Doğu Endülüs Sınır Bölgesi Kadılığı (Kadâü's-Suğûrû's-Şarkıyye), ardından da Kurtuba Kadılığı görevine getirilmiştir. 355 Yılı Zilkadesinde vefat etmiştir.

1459 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Musa b. Ziyad, Kurtuba'lı olup, önce Kurtuba Kadılığı, ardından vezirliğe getirilmiş, 69 yaşındayken 306 yılında vefat etmiştir.

1462 Numarada kayıtlı Ebu Harun Musa b. Harun., Veşka'lı olup, ilim tahsili için Kurtuba'ya gelip yerleşmiş ve daha sonra 335 yılında bu şehrin kadılığına atanmıştır.

1466 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Musa b. Ahmed.. el-Yahsûbî el-Veted, Kurtuba'lı olup, Şûrâ Meclisinde görev yapmıştır.

1499 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Nadr veya Nâsr b. Seleme.. el-Kaysî, Kurtuba'lı olup, Kurtuba Kadılığı görevinde bulunmuş, 302 yılı Cemaziyelevvelinde vefat etmiştir.

1505 Numarada kayıtlı Velîd b. Abdülhâlık., Tuleytula'lı olup, II. Abdurrahman devrinde Tuleytula Kadılığı görevi yapmıştır.

1515 Numarada kayıtlı Vehb b. Nâfi' el-Esedî, Kurtuba'lı olup, I. Muhammed devrinde danışman olarak görev yapmış, 270 yılında vefat etmiştir.

1523 Numarada kayıtlı Ebu Vehb b. Muhammed b. Ebu Nuhayle, Vâdî'l-Hicâre'li olup, aynı şehrin kadılığı görevinde bulunmuştur.

1528 Numarada kayıtlı Vehb b. Hüseyin, el-Cezîre'li olup, I. Muhammed devrinde mezkur şehir ile birlikte Şezûne Kadılığı görevini yürütmüştür.

1538 Numarada kayıtlı Ebu Hâlit Hâşim b. Ahmed b. Gânim.. el-Gâfîkî, Kurtuba'lı olup, Emîr Münzir tarafından Hapishaneler Müdürü (en-Nâzır fî'l-Ahbâs) olarak atanmış, 359 yılında vefat etmiştir.

1540 Numarada kayıtlı Ebu'l-Velîd Hâşim b. Muhammed b. Abdülmelik el-Ensârî, Kurtuba'lı olup, Hapishaneler Müdürü olarak görev yapmış, 378 yılı Şevvalinde vefat etmiştir.

1555 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Yahya b. Ma'mer b. İmran b. Münîr.. el-İlhâbî, İşbiliye'li olup, 209 yılında II. Abdurrahman tarafından Kurtuba Kadılığı görevine atanmıştır.

1569 Numarada kayıtlı Ebu Zekeriya Yahya b. Muhammed., Tuleytula'lı olup, aynı şehrin kadılığı görevinde bulunmuş, 293 Şevvalinde idam edilmiştir.

1570 Numarada kayıtlı Ebu Zekeriya Yahya b. Abdülaziz İbnü'l-Harrâz, Kurtuba'lı olup, Emîr Abdullah'a danışmanlık yapmıştır. 295 Rebiülevvelinde vefat etmiştir.

1581 Numarada kayıtlı Ebu Zekeriya Yahya b. Zekeriya., Kurtuba'lı olup, devlet danışmanı olarak görev yapmış, 315 yılı Cemaziyelahirinde vefat etmiştir.

1597 Numarada kayıtlı Ebu İsa Yahya b. Abdullah.. el-Leysi, Kurtuba'lı olup, önce Beccâne ile İlbîre Kadılığı, ardından da Kurtuba Ahkâmü'r-Red idareciliği yapmıştır. 367 Yılı Recebinde vefat etmiştir.

1607 Numarada kayıtlı Yezîd b. Yahya b. Şureyh., I. Abdurrahman tarafından Kurtuba Kadısı olarak görevlendirilmiştir.

1646 Numarada kayıtlı Yuhâmîr b. Osman eş-Şa'bânî, Kurtuba'lı olup, II. Abdurrahman tarafından Kurtuba Kadısı olarak görevlendirilmiştir.

B. Ticari Hayatta Yer Alan Âlimler ve Nitelikleri

22 Numarada kayıtlı İbrahim ez-Zâhid, Endülüs'ün hangi şehrinde olduğu kayıtlı değildir. Ancak, İbnü'l-Faradî burada Endülüslü kaydını kullanmış ki, bu daha Kurtuba'lı anlamına gelmektedir. İbrahim ez-Zâhid, terzilik yapardı.

134 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Vâdîh, Beccâne'li olup, fakih ve kelimci bir âlim olarak kendi beldesinde "kendisine hüküm danışılan" biri olması yanında, Endülüs ile Şark ya da Doğu İslam ülkesi arasında ilim ve ticaret maksadıyla geziler yapardı.

237 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım İshak b. Gâlib b. Temâm el-Uşufî el-Kuraydî, Kurtuba'lı olup, Doğu İslam ülkesine hem ilim tahsili hem de ticaret yapmak maksadıyla gidip gelenlerdendir. Mısır, Yemen (Aden) ve Kayrevan'da bulunmuş, 389 yılında vefat etmiştir.

287 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Bekr İbnü'l-Ayn, Kurtuba'lı olup, Irak tarafına ticaret amacıyla gider gelirdi.

427 Numarada kayıtlı Davud b. İsa b. Cebûye el-Kilâlî, Kurtuba'lı olup, Doğu İslam ülkesine hem ilim tahsili hem de ticaret yapmak maksadıyla gidip gelenlerdendir. Bir seferinde Bakıy b. Mahled ile görüşmüş, pek fakir olan Bakıy, çok mal sahibi olan Davud'tan, kitap satın almak ve Hadis divanları toplayabilmek amacıyla kullanmak üzere para istemişti. Davud ta ona istediğini vermişti. Bu yardım sayesinde Bakıy, Hadis rivayeti ve Hadis derleme işinde çok başarılı olmuştur.

455 Numarada kayıtlı Ebu Cafer Zekeriya b. Bekr b. Ahmed el-Gassânî İbnü'l-Eşec, aslen Mağrib'in Tâhert şehrinden olup, Endülüs'e babası ve abisiyle birlikte göç etmiş (326), Kurtuba'da ilim tahsili yapmıştır. Ancak, ilimden çok ticarete olan ilgisi yoğunlaşınca ilimde derinleşememiştir. Yine de Hadis rivayetinde güvenilir olmayı başarmıştır. 320 Yılında doğmuş ve 393 yılı Ramazanında vefat etmiştir.

476 Numarada kayıtlı Ebu Osman Saîd b. İmran b. Müşerref, Kurtuba'lı olup, babası çok büyük bir tüccar olduğu için babasının mallarını idare ve geliştirme işiyle de ilgilenirdi. Ancak, onun gönlü hadisçi olmaktaydı. Nitekim, Allah ona muradını ihsan edince malının çoğunu tasadduk ederek hac ve ilim tahsili maksadıyla Doğu İslam yurduna gitmiştir. Irak'ta pek çok ünlü âlim ve hadisçiden dersler almış, bu arada ibadete de düşkün hale gelmiştir. Sonuçta iyi bir hadisçi olmayı başarmış ve kendisinden hadis rivayet edenler de olmuştur. Saîd, Emîr Abdullah'ın (888-912) iktidarının ilk yıllarında vefat etmiştir.

689 Numarada kayıtlı Abdullah b. Yahya el-Veşkî, Veşka'lı olup, ilim tahsili ve ticaret maksadıyla pek çok seyahat yapmıştır. Sonaradan Lâride'ye (Lerida) yerleşmiştir. Yöneticiler ile arası iyi olan Abdullah, devletin "ummâle" yani vergi tahsili biriminin başına getirilmiş ve bu sayede büyük bir servet edinmiştir. Fakat, sonradan mal sevdasını içinden atarak ölünceye kadar cihat etme yolunu seçmiş ve kahraman mücahitlerden biri haline dönüşmüştür.

757 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Abdülmümin b. Yahya et-Tucîbî İbnü'z-Zeyyât, Doğu İslam ülkesinde Irak'a ilim tahsili maksadıyla rihle yapmış, orada Hadis âlimlerinden dersler almış ve sonuçta makbul bir hadisçi olmuştur. 314 Yılı Rebiülahirinde doğmuş, 390 yılı Recebinde de vefat etmiştir.

764 Numarada kayıtlı Ebu Mervan Ubeydullah b. Yahya el-Leysî, Kurtuba'lı olup, Doğu İslam yurduna hac, ilim ve ticaret maksadıyla seyahatler yapmıştır. Çok zengin ve itibarlı biri olarak tanınmıştır. Kendi beldesinin tartışmasız lideri konumunda bulunmuştur. 292 Yılı Ramazanında vefat etmiştir.

1055 Numarada kayıtlı Ebu Muhammed Kâsım b. Âsım b. Hayrûn İbn Saîd el-Murâdî, Beccâne'li (Pechina) olup, tüccardı. Bağdat'a hadis tahsili maksadıyla gitmiş ve sayılı hadis âlimlerinden biri haline gelmiştir. 300 yılında vefat etmiştir.

1199 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Ubeydullah b. Eyyub ed-Debbâc, Kurtuba'lı olup, esnafılık da ederd. 317 Yılında vefat etmiştir.

1251 Numarada kayıtlı Ebu Abdullah Muhammed b. Mervan Rüzeyk İbnü'l-Ğaşâ, aslen Mâride'li fakat Batalyevs'te meskun olup, hem âlim hem tâcirdi. Irak'ta ilim ihtisası yapmış, Endülüs'e döndüğünde ticarete devam ederken arasına hilafet sarayında ağırlanmıştır. II. Hakem kendisine pek değer verirdi. 339 Yılında 95 yaşındayken vefat etmiştir.

1289 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Muhammed b. Muâviye b. Abdurrahman.. İbnü'l-Ahmer, Kurtuba'lı olup, ilk tahsilini Endülüs'te yaptıktan sonra 295 yılında Doğu İslam yurduna rihleye çıkmıştır. Mısır, Mekke, Bağdat, Kûfe ve civar şehirlerde meşhur âlimlerden ilmî ihtisas dersleri almış ve oradan ticaret maksadıyla Hindistan bölgesine geçmiştir. Deniz yoluyla yaptığı bu yolculuğun geri dönüşünde her nedense malının çoğunu yitirmiştir. Bu olayı kendisi şöyle ifade etmiştir: "(Ticaret yaptıktan sonra) Arz-ı Hind'ten ayrılırken ikrar ediyorum ki, yanımda 30 bin dinar değerinde maaş ve para vardı. Arz-ı İslama yaklaştığımda ise her şeyim battı! Kendimden başka hiçbirşey kurtaramadım." Anlaşılan o ki, kıyıya yakın bir mesafede içinde bulunduğu gemi batmış ve kendisi zor kurtulmuştur. 325 Senesinde Endülüs'e döndüğünde ise, artık bir tüccardan çok bir âlim olarak karşılanmış ve pek çok insan ondan özel dersler almıştır. 358 Yılı Recebinde vefat etmiştir.

1426 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Mesud b. Ali b. Mervan, Beccâne'li olup, Doğu İslam yurduna hac, ticaret ve ilim tahsili maksadıyla seyahat etmiştir. Döndüğünde Kurtuba Ulucami'nde dersler vermiştir.

1427 Numarada kayıtlı Ebu'l-Kâsım Mesud b. Hayrân, Beccâne'li olup, Kurtuba'ya yerleşmiştir. O da Doğu İslam ülkesine ilim ve ticaret amacıyla yolculuk yapmış, Kurtuba'ya geri döndüğünde beraberinde çok sayıda ilmi eser getirmiştir. Sonuçta Mesud için söylenen, onun ilimden pek nasibi olmadığı, ancak iyi bir tüccar olduğudur. 371 Yılı Zilhiccesinde vefat etmiştir.

1513 Numarada kayıtlı Ebu'l-Abbâs Velîd b. Abdülmelik. el-Utkî, Tüdmîr'li olup, kadılık görevinde bulunmuştur. Kendisi büyük servet sahibi biri olarak da tanınmıştır. Açık bir kayıt olmamakla birlikte, İbnü'l-Faradî'nin bu zat için kullanmış olduğu "vâfiru'l-mâl" ifadesi, daha çok ticaret ehlini çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla, Velîd'in bir tâcir âlim olduğu sonucuna varılabilir. 393 Yılı Rebiülahirinde vefat etmiştir.

1606 Numarada kayıtlı Ebu Zekeriya Yahya b. Halef es-Sadeî, aslen Mağrib Basras'ndan (Basratü'l-Mağrib) olup, Endülüs'e bağlı Sebte'ye (Ceuta) yerleşen "gurabâ"dandır. Doğu İslam ülkesine ilim ve ticaret maksadıyla yolculuk etmiş, Hıristiyanlara karşı savaşmak amacıyla defalarca Endülüs'ün sınır boylarına gitmiş, bunun yanında ticaretini de yapmıştır.

1620 Numarada kayıtlı Ebu Bekr Yusuf b. Müezzîn b. Mervan b. Aysûn el-Muâfirî, Veşka'lı olup, büyük mal sahibi ibir âlimdi. Hayır işlerine büyük miktarda mal infak ederdi. Yüz civarında Müslüman esiri fidyesini ödeyerek kurtarmıştı. 309 Yılı Rebiülevvelinde 85 yaşındayken vefat etmiştir.

C. İbnü'l-Faradî'nin Âlimler Hakkında Kullandığı Nitelemeler ve Değerlendirmesi

İbnü'l-Faradî'nin, idari hayatta yer alan âlimleri nitelerken kullandığı terimler şunlardır: Fakîh, müfessir, Şark'ta (Doğu İslam ülkesi) ilmî ihtisas sahibi, zâhit, mütevazı, dünyalıklar kendisini değiştiremedi, vb. Bunlar, bir idareciye aranan son derece önemli özellikler olsa gerektir.

Ticarî hayatta yer alan âlimler için kullandığı nitelemelere gelince, işte bazıları: Mücâhit, Allah yolunda malını sarf eden (el-münfik fi sebîlillah), kendi beldesinde lider (reis fi beledihi), emîr veya halife nezdinde itibarlı (vecîh inde'l-emîr), her konuda kendisine danışılan (müşâver fi'l-mesâil), vb. Bu özellikler, zengin bir Müslümanda bulunması öğütlenen İslamî prensipleri içerir görünmektedir.

Şimdi de İbnü'l-Faradî'nin idarî-ticarî hayatta yer almayan âlimleri tanıtırken kullanmış olduğu ifadelerine yer verelim. İşte onlardan bazıları: Ha-

disçi, müfessir, fakîh, kendisine danışılan, âlim, cami imam-hatibi, Şark'ta ihtisas sahibi, zâhit, âbit, mücâhit, müftî, hayır ve fazilet sahibi, edebiyatçı ve şâir, temiz-iffetli, kahraman, zamanının imamı-öncüsü, müctehit, salih adam, hayırlı-iyi adam, Kur'an'ı iyi okuyan, çok yönlü ilim sahibi, vakûr ve heybetli, dürüst, zekî, güvenilir, şeyh, dünyadan ümidini kesmiş, ilimden nasibi olan, vb. İbnü'l-Faradî, bu terimlerden bazılarını ilk gruptaki âlimler için de kullanmaktaysa da, bunu çok seyrek yapmakta ve bunları daha çok idareci ve tüccar vasıflı âlimler dışında kalanlar için kullanmaktadır.

Sonuçta, bu âlimlerin büyük çoğunluğu, mükemmel olmasa da gerçek bir İslam toplumu içinde yaşamının getirmiş olduğu özellikleri taşımaktadır. Bununla birlikte, farklı insan olmanın getirdiği ayrımlarsa her bir âlimin özel niteliğini ortaya koymaktadır.

EK

ENDÜLÜS EMEVİ EMİRLERİ / HALİFELELERİ LİSTESİ

A. ENDÜLÜS EMEVİ EMİRLERİ

I.Abdurrahman ed-Dâhil	756-788
I.Hişam er-Râzî	788-796
I.Hakem er-Rabazî	796-822
II.Abdurrahman el-Evsat	822-852
I.Muhammed	852-886
Münzir	886-888
Abdullah	888-912
III.Abdurrahman	912-929

B. ENDÜLÜS EMEVİ HALİFELELERİ

III.Abdurrahman en-Nâsır li-Dînillah	929-961
II.Hakem el-Müstansır Billah	961-976
II.Hişam el-Müeyyed Billah	976-1009
Muhammed el-Mehdî	1009
Süleyman el-Müstâîn	1009 ve 1013-1016
IV.Abdurrahman el-Mürtezâ	1018
V.Abdurrahman el-Müstazhîr	1023-1024
III.Muhammed el-Müstekfi	1024-1026
III.Hişam el-Mu'ted	1029-1031